

TUDOMÁNY ÉS KÖZÉPISKOLA ELLENTÉTE

TUDOMÁNY ÉS KÖZÉPISKOLA állandó érintkezési területe a tantárgy. Mindegyik tantárgy mögött ott áll az illetékes szak-tudomány a maga szervezett intézményeivel, embereivel, számaival, fogalmaival és módszereivel. S bár elismert és igaz köz-hely, hogy az iskola nem pusztán a tudomány eredményeinek átadásá-val foglalkozik, hanem más céljai is vannak, ugyanúgy kétségtelen, hogy e más célok elérésében is azt az anyagot használja fel, melyet a tudomány szállít neki. Nem függetlenítheti magát egyetlen tan-tárgy keretén belül sem, folytonos hatás alatt áll, elfogad és magába olvaszt tudományos eredményeket, hozzáméri őket saját helyzeti adottságaihoz és specifikus céljaihoz. Mindez a kapcsolat nemcsak abból az egyszerű valóságból fakad, hogy az iskolában a tudomány műhelyében kiképzett emberek közvetítik a tudnivalókat, hanem az iskola társadalomnevelő célzatából is. Az iskola tudja — kell is tudnia —, hogy a szárnyai alól kikerültek nemcsak dolgozók, termelő, fogyasztó és szervező emberekké lesznek, hanem a tudomány fel-vevőivé is. Ha az iskola feladatának tartja a „teljes élet“-re való neve-lést, munkájának célját nem szűkítheti egy-két, néha az aktuális jel-szavaktól is elhatárolt területre: saját kicsi világán belül az életnek minden főégtáj, tehát a tudományosság felé való lendületét is kép-viselnie kell.

Volt idő művelődésünk közelmúltjában, amikor tudomány és iskola szinte teljesnek mondható együttállásáról beszélhettünk. A 25—30 év előtt élete delén álló pozitívizmus idején. A tudomány éles szemmel figyelte az iskola ismeretanyagát s az az intellektuális mámor, mely a természeti és szellemi tudományok képviselőit a kézenfekvő ismeretbeli haladás láttára eltöltötte, ezt az ellenőrzést egyre erősebbé tette. Ha az ebből az időből való folyóiratokban lapozgatunk, csodál-kozva látjuk, hogy pl. filológiai szaklapok bírálják iskolai nyelv-könyveket, olvasókönyveket, irodalomtörténeteket és szigorúan utasítanak vissza minden tudománytalanságot. Az iskolai tudomány-anyag csak abban különbözött a szaktudományétól, hogy feltalálásá-ban más, mennyiségében kisebb volt, mondjuk, fordított látcsövön át nézett. De minőségben, nézőpontjaiban különbség nem lehetett. Beöthy Zsolt klasszikussá vált tankönyvét a szaktudomány mindig magáénak vallotta, sőt jóidéig ez a tankönyv képviselte magát a tudományszerű irodalomtörténetet, melyet egyképpen forgathattak az érettsé-giző diák s a vizsgázó tanárjelölt. Iskola és tudomány szemben-állásának még csak nyomait sem lelhetjük ebben az időben. Egy

felsőbbséges és magát az egész élet berendezésére hivatottnak érző tudomány tartotta kezében az iskolát. Ezt a kézbentartást természetesen nem úgy értjük, mintha az iskola teljesen átadta volna magát a tiszta tudománynak, hanem úgy, hogy az iskola minden pillanatban tisztelettel nézett egy csillagzatra, melynek iránymutató erejéről meg volt győződve. Akkor sem állt az iskola (nem is szükséges!) egy színvonalon a tudománnyal, akkor sem habzsolta fel azonnal a tudomány ismereti vagy értékelési eredményeit, de állandóan nyitva tartotta a tudománytól az önmagához vezető utat. Igaz, maga a tudomány sem mutatott olyan arcot, mely esetleg az iskolát ettől a kapcsolattól visszariasztotta volna, sőt ekkor fogalmazta meg ő is legteljesebben saját nemzetnevelő, a nemzetélet politikai és társadalmi mindennapjára is kiható jelentőségét.

Ma ez a meghitt kapcsolat csak a természettudományokkal való vonatkozásban található meg. Annak a múlt századi eredetű pragmatista és utilitarisztikus hullámnak, mely a középiskolát az utolsó tíz esztendőben előtötte, ez kézzelfogható eredménye. A középiskola büszke is rá. Azok az értesítőkből olvasható beszámolók, melyek a természettudományok tanításáról, a fizikai, vegytani, biológiai vagy egyéb hasonló gyakorlatokról szólnak, tanúbizonyosságai e méltó büszkeségnek. A „haladás“nak hasonló biztos tudatát csak a modern nyelvek (pusztán nyelvhasználati) tanításában érezzük. Mindezek, természettudományok és idegennyelvi ismeret, az életszerűséget, a gyakorlati életet jelentvén, az iskola körül kialakult közvéleményben lassanként el is vesztik szigorúan tudományjellegüket és hovatovább a szakképzés vagy legalább is az „életre való“ nevelés első lépcsőivé válnak. A „tudományos“ jelző viszont átmenőben van a humanisztikus tárgyakra, az irodalomismeretre, történelemre, mint amelyeknek az ú. n. élethez semmi közük sincsen és legfeljebb az „általános műveltség“ amorfi eszméje vagy érzelm- és jellemnevelő energiájuk tartja bennük a lelket. Az a furcsa helyzet állott elő, hogy a közvéleménybeli és pedagógiai realizmus életközébe hozta, praktikabilissá tette a legexaktabb tudományokat, ugyanakkor azonban messze toltta el magától a szellemiek tudományjellegét — egyiknek-másiknak (latin-görög kultúrismeret) középiskolai létét arasznyivá zsugorította — és csak annyit tartott meg belőlük, amennyit a nevelés morális és szentimentális érdekei megköveteltek. A „szellemi“ tudományok a középiskola nyelvére lefordítva, a szó minden értelmét előtűnk tartva, „lelkes“ tantárgyakká lettek. A tudomány és középiskola közötti szakadék így a szellemtudományok terén látszik ma a legmélyebbnek.

A REPEDÉSEK már néhány év óta eléggé szembeűnően mutatkoznak. Először a tudomány kezdett elégedetlenkedni és gyűjtötte össze kifogásait a középiskola munkája ellen. 1927-ben hetvenöt egyetemi tanár „úgyszólván egyhangúan állapította meg, hogy a tudományos kiképzésben részesülő mai magyar ifjúság számottevő része készületlenül jó az egyetemre; általános képzettsége, tudományra való hajlandósága ennek következtében csekély, felkészült-

sége főiskolai munkájának elvégzésére mindenesetre elégtelen.¹ Ez az összesített vélemény még nagyon enyhítette a részletek élet, mert volt ezek közt olyan is, mely leplezetlen nyersséggel jelentette ki, hogy „a középiskola eredményei és az egyetemi oktatás követelményei között áthidalhatatlan rés tátong.”² Nem sokkal később egyik legelterjedtebb középiskolai tankönyvünk került ugyancsak a tudomány oldaláról jött támadás terébe. Ekkor arra kellett ráeszmélnünk, hogy a középiskola irodalmi nevelése jár alacsony szinten. Üres banalításokat, sablonos szemléletet, klisé-nyelvet tanítunk, merőben az anyag-elvégzés szempontjai vezetnek az iskolát. „A magyar gyermeket, a magyar ifjút, kiből közéleti ember, tanár, író, művész lesz, távol tartjuk a magyar nyelv művészeitől. Követeljük ugyan, hogy olvassa, kivonatolja őket és lássa el őket elméjében egy-egy szürke jelzővel, de nehogy kritikával, kíváncsi ízléssel közdítni merjen feléjük!”³

Középiskolai értesítőkből elszórt nyilatkozatok bizonyítják, hogy az iskola sem maradt hátra a közte és a tudomány közt támadt rés kiszélesítésében. Büszkén és önmagát dicsérően említi valaki egyik multévi értesítőnkben, hogy egy bizonyos kérdésben felfogása „nem egyezik ugyan a moderm tudományos pedagógiai törekvésekkel, de annál finomabb érzéket árul el az élet aktuális követelményei iránt”. Az a kétoldali nyomás, mely a középiskolát a főhatóságok és a közvélemény részéről érte, már átalakította a középiskola szellemét. Kifogástalan ejtéssel mondja a „non scholae, sed vitae” féligazságát. „Az a meggyőződésünk, — mondja egy másik értesítő — hogy nekünk nem tudósokat, hanem munkaszerető, kötelességtudó, pontos, megbízható fiatalembereket kell nevelnünk.” A sokfelől támadott magyar középiskola lázasan kapkodva ismétél készen kapott jelszavakat és velük próbál mintegy alibit bizonyítani. Dehogy akar ő tudóst nevelni, nem akarja növendékét „túlterhelni”, célja a közvélemény legnagyobb meglepésére csak a becsületes „fiatalember”. Micsoda tragikus tánca ez a középiskolának! De tovább is mehetünk. Ez a tudománytól való idegenkedés, mely korunk hasznossági jelszavaiból és egy szűkreszabott gyakorlati morálból táplálkozik, nem áll meg a középiskola területén. Tanáregyesületi folyóiratok könyvismertetésekben nem egyszer bukkannak fel, néha csak egy-egy megbúvó jelzőben vagy félmondatban, tudományt elítélő megjegyzések, különösen némely újabb tudományos módszer ellen. Mai tudományos irányok „kérészetű divat”-járói, egy-egy tudomány szak „teljesen elhibázott” és „romantikus” átformálásáról hallunk. Egészen az ifjúsági folyóiratok tanárok által írt cikkeiig, méltatásaiig követhetjük ezeket a mondat szövetébe rejtett oldalvágásokat. Alig lehet véletlennek nevezni, hogy a minap is egyik középiskolánk igazgatói székéből indult el Thaly Kálmán kuruc-balladáinak újabb megvédés! kísérlete a tudomány annakidején való „kegyetlen eljárása” ellen.

¹ Magyar Szemle 1927. I. 3. 254. lap, Balogh József cikke.

² U. o. 255. lap.

³ Magyar Szemle 1928. II. 4.373. L, Eckhardt Sándor cikke. S a megzavart középiskolai tanár tanácstalan mozdulattal tehette e vád mellé a tantervi Utasítások felemelt ujjú, intő-tiltó szavát: „Legkevésbé közeledjünk az írókhoz kritikával...” (61. lap.)

AZ ELŐBB EMLÍTETTÜK, hogy tudomány és iskola együttállásáról 25—30 évvel ezelőtt azért is beszélhettünk, mert maga a tudomány nem mutatott oly arcot, mely az iskola előtt ellenszenvesnek tetszhetett volna. Nem is lehetett másképp, hiszen maga a pozitivista szellemiség teremtette meg a modem magyar középiskolát, saját képére és hasonlatosságára. A mai, új irányú szellemi tudományok azonban egy-egy kiszakított elvükkel vagy megállapításukkal nem egyszer szinte megriasztják a középiskolát, sőt elveszik tőle azt a megnyugtató tudatot, hogy vezéreként láthassa a tudományt. Néhány hirtelen példa talán megvilágítja e helyzetet. A középiskola nyelvi és irodalmi nevelésében központi jelentősége van a nyelvhelyesség vagy nyelvi magyarosság kérdésének. Az exaktság jegyében feltáplált középiskola itt is, mint minden szakterületen, nyugodtan fordulhatott a normatív tudomány perdöntő szavához. Az akkor való tudomány meg is felelt a hozzá intézett kérdésekre. Ma a nyelvtudomány ezt a feladatot „illetéktelensége tudatában tisztelettel elhárítja magától“.¹ A legerősebben azonban az új történelemszemlélettel van megakadva a középiskola. Megijed némely relativista vagy annak látszó attitűdtől, mikor ezt olvassa ki a tudományból: „Ha egyszer elkészül majd a szellemtörténeti módszerrel a magyar történelem feldolgozása,... lehet hogy nem lesz az teljes mértékben megnyugtató. A relativizmus veszélyei akkor fognak majd igazán szembetűnni, ha az átlagember ily munkából arra fog döbbsenni, hogy világnézeti kételyei esetén a történelem nem mutat neki irányt... Ha minden világnézet önmagából kiteljesedőnek látszik s ha minden világnézet-változás megmagyarázható a különböző szellemi, szociális és ökonomikus okokból, akkor a történelem nem lesz többé mindenkinek számára támasz az életben.“³ Amikor a tudomány a „Savoir c'est prévoir“-ra büszkélkedett, akkor az iskola is bizton ismételhette a „História est magistra“ tantételét, de tehet-e ma helyébe valamit, ha a tudomány a teljes vitális désintéressement-t jelenti be? Az „ön-elvű“ és „öncélú“ tudományosság maga is folyton-folyvást törekszik arra, hogy önnön munkaterületét minél szigorúbban és kizáróbban elhatárolja. Az iskolával való viszonylatban — írja egyik történet-tudósunk — a tudomány „betölti a maga feladatát azzal, hogyha... a pedagógiának megfelelő anyag felkutatásával és kritikai megrostálásával állandóan a kezére dolgozik s ezentúl legfőbb csak az ellenőrző szerepet vállalja a pedagógus-történészek esetleg jóindulatú kisiklásainak éppoly jóindulatú helyreigazításával, egyébként azonban halad a maga útján s célkitűzéseiben elsőrenden a saját belső logikájától és problematikájától vezeteti magát, csak másodsorban és egészen alárendelten engedve abba olykor beleszólást pedagógikus érdekeknek.“⁸ Az iskola már-már kénytelen úgy nézni a tudományra, mint a csata hevében előrevágtató hadvezérre, aki nemcsak hogy messze elhagyta seregét, hanem akinek vezényszavai is töredékesen

¹ Magyar Nyelv 1931. 5. lap, Gombocz Zoltán cikke.

² Széphalom 1930. 300. lap, Mályusz Elemér egyetemi székfoglalója.

³ A Magyar Történetírás Új Útjai. Budapest, 1931. 168. lap Révész Imre tanulmánya.

jutnak a stratégiai mozdulatra várók fülébe. A külön tanár- és tudós-képzés eszméjének felmerülése, sőt részleges megvalósítása intézményesen készül a távolságot állandósítani.

A tudomány ily erős előrerúgtatása mellett viszont az iskola inkább hátrafelé irányuló lépéseket tett. A középiskola egyre jobban veszti tudományos fogékonyságát és rugalmasságát. Kereken kimondva, a magyar középiskolai tanárság tudományos színvonala ma nincs azon a fokon, mint régebben volt. Az újonnan létesített vagy újra megszervezett egyetemek a középiskolai tanárság tudományos teljesítményekkel rendelkező tagjait nagyrészen felszívták és kivonták az iskola életköréből. Az iskola elveszítette azokat az embereit, akiket egyéni adottságuk és pillanatnyi helyzetük állandóan kettős munkára szorított, a tudomány művelésére és a tanítói gyakorlatra. Még abban az esetben is megbecsülhetetlen értékei voltak a középiskolának, ha tudós igényeik erősebbek voltak a pedagógiaiaknál, mert szellemi lendítést adhattak tanártársaiknak, nyitottabb szemű tanítványaik előtt pedig megvillanhatták az iskola falain kívül eső tudományos feladatokat. Általában fontos összekötő kapocs voltak a tudomány és a belőle táplálkozó iskolai tantárgy között. Ilyen kapocs volt egyébként a tanárság az a része is, mely ugyan cselekvően nem vett részt a tudományos munkában, de mint a tudományos mű olvasóközönsége szerepelt. Az anyagi bajok állandósulása óta ez a réteg nem tud ismét a tudományos fejlődés folyamába kerülni. Délutáni mellékfoglalkozások rabolják el az időt, ezek nélkül pedig a megélés gondjai súlyosbodnak: hiányzik az idő, a jótékony nyugalmú „otium“ s hiányzik a pénz a könyvvásárlásra. Szorosan a középiskola szempontjából talán a legértékesebb réteg ez a holtig tanuló tanártípus, mert receptív volta állandó fékként szerepelt az iskola igényhatárainak átlépésével szemben, anélkül hogy a tudomány és iskola közti összekötő fonalat elvágta volna. Ma ez a típus az anyagi gondok súlyosbodásával és általában azon speciális lefelé haladásban, melyre a magyar tanárság a világháború óta hibáján kívül kényszerült, szinte kivezett.

Amint iskolai értesítőinkből mindjobban kiszorulnak a tudománnyal vagy a pedagógiai gyakorlattal foglalkozó programméretezések s több és több teret kénytelenek adni az olcsóbb hatású ünnepi és egyéb beszédeknek, úgy a „tudós“ tanár helyébe is a „közéleti“ színezetű, a szónokló tanár kezd lépni. Tudományos követelmények helyett könnyű érzelmi eredményekkel elégszünk meg. Bármily szép és nagyjelentőségű szavakkal (becsületesség, pontosság, hazafiasság stb.) jelöljük is meg ezeket az eredményeket, iskoláink életét nem tudjuk kiteljesíteni, még kevésbé akkor, ha ezeket a szavakat egy bizonyos tartalmi szűkítéssel — mint nem egyikkel megtörtént már — a tudomány ledorongolására használjuk fel. Iskoláink szellemi átalakulását igen jó szemmel figyelte meg az, aki megállapította, hogy „a múlt század egyoldalúan hangsúlyozta a tudást, ma pedig mintha odatartana a fejlődés, hogy egyoldalúan csak az egyéniség értékelését emeljük ki“.¹ Gondolkodás nélkül utat nyitott

¹ Budapesti ciszt. gimn. 1930—31. évi értesítője 14. lap.

a középiskola mindenféle indokolt és indokolatlan „könnyítési“ törekvésnek, hiszen az egyéniségnevelést úgy is felfoghatjuk, hogy az nem függ össze az elme erőfeszítéseinek mennyiségével; belenyugodott a tanulmányi időnek az iskola érdekeitől messze álló szempontú rövidítgetéseibe, hiszen az egyéniség kinevelésében, nemde, igazán nem játszik szerepet, hogy a tanuló négy-öt héttel többet vagy kevesebbet tölt az iskola padjaiban. Hallottunk igen nívós tankönyvekről is, melyeket „nehéz“ voltuk miatt utasított el a bíráló hatóság. Nem csoda, hogy a tudományos színvonalú tankönyv szinte bocsánatot kérve kopogtat az iskola ajtaján és félve reméli, hogy „komolyan megalapozott tudományos újságjával fogja érinteni szakköreinket“.¹

A TUDOMÁNY ÉS KÖZÉPISKOLA közt tatóngó szakadék nem mélyülhet tovább. Nem nézheti tétlenül sem az iskola, sem a tudomány. Az iskola útja így az elvi eltompuláshoz, horizontszűkítéshez s végül saját méltósága aláaknázásához vezet. A tudománynak sem közömbös az, hogy olyan „művelt“ társadalom nő ki a középiskolából, amely esetleg csak a hírlapok törvényszéki tudósításaiból értesül a tudomány eredményeiről és ezekből a tudósításokból alkotja meg véleményét. Lépéseket kell tenni az egymáshoz való közeledésre és az egészséges kapcsolat helyreállítására.

Nem feledjük, hogy ilyen lépések történtek is. Ezt a célt szolgálták a szünidei tanári továbbképző tanfolyamok és a tudomány képviselőinek középiskolák munkáját megfigyelő kiküldetési. A tanfolyamok azonban eddig is eléggé szűk körben mozoghattak s az államaháztartás mai helyzete nem hogy tágításukat, de még folytatásukat is lehetetlenné teheti. A középiskolákat megfigyelő tudósok munkájának eredményét meg egyszerűen nóm látjuk. Jelentéseik nem kerülnek az érdekeltek nagyobb nyilvánossága elé, eltemetődnek az irattárakban és a középiskolai tanárság egyetemének nincs módjában, hogy a bennük rejlő észrevételeket elvi szempontból megvitassa vagy utánuk igazodjék. A tudomány és iskola kapcsolata ily esetleges módokon alig lesz helyreállítható. Nem is gondolunk most intézményes eszközökre.

Az iskolának meg kell vizsgálnia és tudatossá kell tennie önmagának a tudományos megismeréshez való viszonyát. Talán meg fogja látni, hogy e tekintetben élete nem állóvíz, melyet csak úgy lehet megújítani, hogy időnként egészen lecsapoljuk. Ajánlatos volna, ha a középiskola elgondolkoznék Spranger e mondatán: „Es wäre verhängnisvoll, die Aufgabe der Erziehung so zu fassen, als ob sie einfach in die Vorgefundene Kultur hineinzubilden hätte.“ Mindenesetre hagyja el a várakozás vagy a félszavas ellenzés kényelmes álláspontját, kísérelje figyelemmel a tudomány eredményeit és mondjon róluk saját tanítási gyakorlata alapján véleményt. Az elmúlt években nem egy új látású tudományos mű lépett ki a nyilvánosság elé: megtörtént-e csak egynél is, hogy a középiskolák érdekeit képviselő folyóiratok ismertetései megmutatták volna, vajjon mennyiben módosíthatja a tanítás mai anyagát vagy szellemét, lehetnek-e olyan következményei, melyek

¹ Egy németnyelvi tankönyv előszavából.

a műveltség-közvetítés módjait frontváltoztatásra kényszerítik? Egészen biztos, hogy az iskola nem mindig fogja elfogadni a tudomány eredményeit, de keresse, folyton keresse, mit tud ezekből önmaga céltudatosabb munkája érdekében a pedagógia nyelvére lefordítani. Ha elutasít valamit, szegezze szembe saját jól megokolt érdekeit, de ez nem történhetik az áltudományosság vagy a közvélemény-dilettantizmus ma oly gyakori hangján és eszközeivel.

Ezen az úton találkozni fog a tudománnyal, ha — a tudomány is úgy akarja. Az Összekötötetés megteremtésében a tudomány embereire is feladatok várnak. Az iskola itt a tudománytól nem kér mást, mint a hűvös elzárkózásnak időnként való feladását. Teremteni kell helyet, hol az egyes szaktudományok képviselői néha-néha a középiskolának fognak beszélni: a tudomány is tartsa állandóan szemmel az iskolát. Mutasson rá — nem általánosságban! — azokra a hiányokra, a nézete szerint téves szemléleti módokra, amelyeket az egyetemi képzés első évfolyamaiban tanítványainál tapasztal. Nem szabad megelégednie pusztán csak azzal, hogy e hibákat a saját oktató körén belül korrigálja, hanem terjessze ki irányító erejét azokra, akik ebből a körből már rég kiléptek. Szóljának meg a tudomány művelői a középiskolai tanárság folyóirataiban, a középfokú pedagógia elvi művelését végző társaságokban, mint ahogy ez pl. Németországban állandó gyakorlat. Saját magasabbrendű nevelő munkájuk lesz ezáltal könnyebb, mert több jól megmunkált elme lép eléjük, várva a tovább formálást, egyben nyugodtan nézhetnek a „középiskolás“ műveltségre is, mert az is olyan, hogy van füle a tudomány hallására.

Nehéz idők és könnyűnek látszó reformok alapjaiban ingatták meg a középiskolát. Tudomány és iskola antagonizmusa e megingásnak egyik jele a sok közül. Tudomány és iskola találkozása oly popt lehet, melyen a megújuló idő egyetemes magyar kultúrája szilárd talajt foghat a lába alá.

KERECSENYI DEZSŐ